

Faji tisztaság a zenében

Manapság elsősorban politikai okokból sok szó esik az emberi faj tisztaságáról és tisztátalanságáról; a szokásos állásfoglalás az, hogy a faj tisztaságát még törvényes rendelkezések igénybevételével is meg kell őrizni. Akik a probléma egyik vagy másik oldalával foglalkoznak, bizonyára alaposan tanulmányozták (vagy legalábbis kellett volna tanulmányozniuk) ezt a kérdést, éveket töltve el azzal, hogy a hozzáférhető anyagot átvizsgálják, vagy hogy saját kutatásaikkal új adatokat gyűjtsenek. Minthogy azonban én ezt nem tettem, egyik felfogást sem támogathatom; erre semmiképpen sem lennék jogosult. Ezzel szemben esztendőket töltöttem el azzal, hogy az emberi életnek egy olyan jelenségét tanulmányozzam, melyet néhány álmodozó, akiket általában népzene-kutatóknak neveznek, többé-kevésbé fontosnak tart. Ez a jelenség a népi rétegeknek, különösképpen a parasztságnak sajátos zenéje. A faji kérdés körül támadt harc és vita jelenlegi stádiumában ideje, hogy megvilágítsuk és kutassuk a kérdést: előnyös-e a népi (azaz paraszti) zenének faji tisztátalansága, vagy sem? (A „faji” szót itt magára a zenére értem, nem pedig az emberekre, akik ezt a zenét alkotják vagy előadják.)

Kutatásaim nagy részét Kelet-Európában folytattam. Munkásságomat, mint magyar ember, természetesen a magyar népzenevel kezdtem; rövidesen azonban a szomszédos területekre – Szlovákiára, Ukrajnára és Romániára is kiterjesztettem. Alkalmilag még messzi vidékekre (Észak-Afrika, Kis-Ázsia) is kiruccantam kutatásaimmal, hogy szélesebb látókört nyerjek. Ezen az „aktív” kutatómunkán kívül, amely a dolgokat helyszínen próbálta felkutatni, „passzív” vizsgálatokat is végeztem azzal, hogy a mások által gyűjtött és kiadott anyagot tanulmányoztam át.

Kezdetől fogva végtelenül meglepett a tanulmányozás alatt álló kelet-európai területen kezem ügyébe került anyag dallamtípusainak szokatlan gazdagsága. Kutatásaimat tovább folytatva, meglepetésem egyre nőtt. Tekintettel a kérdéses országok aránylag csekély területére – összesen negyven-ötven milliónyi a lakosság -, a népzenenek ez a változatossága valóban csodálatraméltó. Még figyelemreméltóbb ez, ha összehasonlítjuk más, többé-kevésbé távoli vidékek, például Észak-Afrika parasztnépzenejével, ahol az arab parasztzene annyival kevesebb változatosságot árul el.

Mi lehet az oka ennek a gazdagságnak? Hogyan alakulhatott ez ki? Erre a kérdésre csak később jött válasz, akkor, amikor a különböző kelet-európai népektől már elegendő anyag állt rendelkezésre a tudományos analízis számára. Az egyes nemzetek népzeneinek összehasonlítása azután tisztán megvilágosította, hogy itt a dallamok állandó csereberéje van folyamatban; állandó kereszteződés és visszakereszteződés, amely évszázadok óta tart már.

Most igen fontos dolgot kell hangsúlyoznom. A dallamoknak ez a csereberéje nem olyan egyszerű, mint sokan hinnék. Mikor egy népi dallam valamely ország nyelvi határait átlépi, előbb vagy utóbb bizonyos változásokon megy át, amelyeket az új környezet és különösen a nyelvi különbözőség megkíván. Minél nagyobb a két nyelv különbsége kiejtésben, hanghordozásban, metrikus viszonylatokban, szótagépítkezésben stb. annál nagyobbak a változások, amelyeken az „emigrált” dallamok – szerencsére – átmehetnek. „Szerencsére” – mondom, mert ez a jelenség önmaga nemzi és emeli a típusok és altípusok számát.

Előbb a „kereszteződés és visszakereszteződés” kifejezést használtam. Ez a „visszakereszteződés” általában a következőképpen történik: egy magyar dallamot átvesznek például a szlovákok és szlovakizálják; ezt a szlovakizált dallamformát aztán a magyarok esetleg újra átveszik és a dallam „visszamagyarosodik”. De – és ismét azt mondom: szerencsére – ez a visszamagyarosodott forma különbözni fog az eredeti magyar formától.

Nyelvészetet kutató tudósok sok hasonló jelenséget találnak a szavak vándorlásával kapcsolatban. A népzene életének és a nyelvek életének valóban sok közös vonása van.

Megszámlálhatatlan tényező magyarázza a dallamoknak ezt a csaknem megszakítás nélküli cserélődését: társadalmi körülmények, egyéneknek vagy népeknek önkéntes vagy kényszerű kivándorlása, kolonizálása. Köztudomású, hogy Kelet-Európát (az oroszok, ukránok és lengyelek kivételével) főleg kis népek lakják, amelyek egyenként tíz, vagy még kevesebb milliónyi lelket számlálnak, s az országhatárokon nincsenek áthatolhatatlan földrajzi akadályok. Egyes területeknek teljesen vegyes a lakosságuk, ez a háborús pusztítások eredménye, mert a lakatlanná vált területeket betelepítésekkel népesítették be újra. Ezek között a népek között a folyamatos érintkezés igen könnyű volt. Azonkívül hódítások is voltak (például a Balkán török hódoltsága). Hódítók és meghódítottak összevegyültek, nyelvük és népzenejük is kölcsönösen befolyásolta egymást.

Az idegen anyaggal való érintkezés azonban nemcsak a dallamok kicserélődését eredményezi, hanem – és ez még fontosabb – új stílusok kialakítására is ösztönöz. Ugyanakkor azonban a régi és kevésbé régi stílusok is életben maradnak, ami a zene újabb gazdagodását vonja maga után.

Az a tendencia, hogy az idegen dallamokat átalakítsák, megakadályozza e népek zenéjének

nemzetközivé válását. Minden ilyenfajta zenei anyag, bármilyen heterogén volt is eredetileg, ilyen módon jellegzetesen egyénivé válik.

A kelet-európai népzene jelenlegi helyzete a következőkben foglalható össze: az egyes népek népzenei között való szakadatlan kölcsönhatás eredményeképpen a dallamoknak és dallamtípusoknak óriási méretű gazdagsága támadt. A végeredményképpen kialakult „faji tisztátalanság” tehát határozottan jótékony hatású.

És most nézzük az ellenkező esetet. Ha az ember egy észak-afrikai oázist, pl. Biskrát vagy valamelyik szomszédos faluját meglátogatja, meglehetősen egységes és egyszerű szerkezetű népzene hall, amely ennek ellenére igen érdekes. Aztán, ha az ember mondjuk ezerötszáz mérfölddel tovább haladva kelet felé, Kairóban és környékén hallgat népzene, pontosan ugyanazokat a dallamtípusokat hallja. Nem sokat tudok ugyan Észak-Afrika arabul beszélő lakosságának vándorlásairól és történetéről, mégis azt merném állítani: ilyen egység ekkora hatalmas területen azt bizonyítja, hogy itt aránylag igen kisméretű népvándorlás és lakosságcsere mehetett végbe. Még egy tényező játszik itt szerepet. Az észak-afrikai arab népek számban nagyobbak a kelet-európai népeknél, sokkal hatalmasabb területen élnek és hamita népek néhány szétszórt szigete kivételével (kabilok, sauják, targik) nem vegyülnek különböző fajú és nyelvű más népekkel.

Nyilvánvaló, hogy ha a népzene megmaradását a közeli és távoli jövőben remélnünk szabad (ami meglehetősen kétséges kilátás, tekintettel a világ legtávolabbi részeibe is gyors iramban benyomuló magasabb kultúrára), akkor a kínai fal mesterséges felépítése, egyik népnek a másiktól való elválasztása nem sok jóval biztat a népzene fejlődésére nézve. Idegen befolyás elől való teljes elzárkózás stagnálást jelent; jól asszimilált idegen hatások lehetőséget adnak a gazdagodásra.

A nyelvek és a művészetek életében jelentős párhuzamok vannak. Az angol nyelv, más germán nyelvekkel összehasonlítva, kevert; szókincsének mintegy negyven százaléka nem-angolszász eredetű. Mégis összehasonlíthatatlan kifejezőerő és egyéni szellem fejlődött ki benne. Ami Európa műzenéjének fejlődését illeti, minden muzsikusként tudja, milyen messzenyúló és szerencsés következményei voltak annak, hogy a tizenötödik századbéli németalföldi zenei stílus átplántálódott Itáliába, s később Itáliából különböző hatások terjedtek az északi országokba.

Forrás:

Faji tisztaság a zenében

Írta: Bartók Béla

2016. május 21. szombat, 19:36 - Módosítás: 2016. május 26. csütörtök, 12:47

Eredetileg a Modern Music 1942-es évfolyamában jelent meg a 153-155. oldalon. Barna István fordítása.